

“FORGET TO REMEMBER” 2025 - Groningen

ORIGINAL	TRANSLATION
Part 1	
Asih Tussen hemel en aarde Heb ik het voorrecht Om als intelligent wezen te mogen leven Volgens de vijf geboden van de pamor Ik heb respect voor al het leven Maar in tijden van nood Heb ik het recht om mezelf te verdedigen	Asih Between heaven and earth I have the privilege To live as an intelligent being According to the five precepts of the pamor I have respect for all life But in times of need I have the right to defend myself
<i>Soundtrack + text Tieka:</i> Tieka We make an ocean altogether Moving and carrying each other Pushing and pulling towards the sky And through the mountains Of the sea In our current we travel And carry knowledge to each shore The sounds of waves crashing Carried by the wind As it rushes over land As it whooshes over sand As it moves higher to the clouds And lands back in water We carry on as one Like a wave in one great story Reaching over earth	<i>Soundtrack + text Tieka:</i> Tieka Wij maken samen een oceaan Bewegend en elkaar dragend Duwend en trekkend naar de hemel En door de bergen Van de zee In onze stroming reizen wij En dragen kennis naar elke kust De geluiden van golven die breken Meegevoerd door de wind Als die over het land jaagt Als die over het zand suist Als die hoger naar de wolken stijgt En weer neerkomt in het water Gaan wij verder als één Als een golf in één groot verhaal Reikend over de aarde
Shishani We are gathered today in this church, de Martinikerk, in Grunn. In Grunn we say: “Du mot eerlik blieben.” You must be honest. “Andere lu binnen ook lu.” Other people are also people. And that is what brings us together today.	Shishani Wij zijn vandaag samengekomen in deze kerk, de Martinikerk, in Grunn. In Grunn zeggen we: “Du mot eerlik blieben.” Je moet eerlijk blijven. “Andere lu binnen ook lu.” Andere mensen zijn ook mensen. En dat is wat ons vandaag samenbrengt.

In this church different people are buried. People who played an important role in making the province of Groningen rich. Men like Jan Alberts, Jaap Beintema & Redmer Alma. And also people that were their servants. These men got rich through the trade in enslaved people and exotic goods like coffee, tobacco and spices. The famous Groninger koek is filled with cinnamon, cardamom, nutmeg, clove, ginger and coriander. India, Sri Lanka and Indonesia in one bite.	In deze kerk liggen verschillende mensen begraven. Mensen die een belangrijke rol speelden in het rijk maken van de provincie Groningen. Mannen als Jan Alberts, Jaap Beintema & Redmer Alma. En ook mensen die hun dienaren waren. Deze mannen werden rijk door de handel in tot slaaf gemaakte mensen en exotische goederen zoals koffie, tabak en specerijen. De beroemde Groninger koek is gevuld met kaneel, kardemom, nootmuskaat, kruidnagel, gember en koriander. India, Sri Lanka en Indonesië in één hap.
Wulan Groningen had zich ingekocht in de multinationale onderneming West Indische Co. de WIC, en beschikte over een eigen afdeling, de Kamer Stad en Lande. Daarnaast bracht de Verenigde Oost Indische Co. de VOC. aanzienlijke winsten uit handel voor zowel notabelen als winkeliers. Maar winst bestond niet alleen uit geld, maar ook uit sociaal aanzien. Uitrusting van schepen bracht werkgelegenheid voor de gewone arbeider. De Kamer Stad en Lande was verantwoordelijk voor het uitgaan van tenminste 54 schepen waarvan 35 voor vervoer van slaaf maakten.	Wulan Groningen had bought into the multinational enterprise, the Dutch West India Company (WIC), and had its own division: the Chamber of City and Land. In addition, the Dutch East India Company (VOC) generated considerable profits from trade for both notables and shopkeepers. But profit consisted not only of money, but also of social status. Outfitting ships provided employment for the common laborer. The Chamber of City and Land was responsible for the departure of at least 54 ships, 35 of which were intended for the transport of enslaved people.
Shishani Groningen is responsible for the capturing and transportation of 33.000 enslaved people. It is often the stories of men that are the heroes in history. Like the men (buried) in this church. <i>Maar d'r binnen ook vrouwen.</i> There were also women. Like Aletta Jacobs from Groningen. She was a feminist, a pacifist. The first female doctor of the Netherlands and advocate for women's voting rights. She also fought for women's access to contraception. Helena Pieters. An Indonesian woman was brought to Groningen as a gift to governor Imhof. She was his maid and became his <i>njai</i>. His mistress. She was forced to become a christian in order to be accepted. That's where she got the	Shishani Groningen is verantwoordelijk voor het gevangen nemen en vervoeren van 33.000 tot slaaf gemaakte mensen. Het zijn vaak de verhalen van mannen die als helden in de geschiedenis worden verteld. Zoals de mannen (begraven) in deze kerk. <i>Maar d'r binnen ook vrouwen.</i> Er waren ook vrouwen. Zoals Aletta Jacobs uit Groningen. Zij was feministe en pacifiste. De eerste vrouwelijke arts van Nederland en een pleitbezorger voor het vrouwenkiesrecht. Ze streed ook voor vrouwenrechten op het gebied van anticonceptie. Helena Pieters, een Indonesische vrouw, werd als geschenk aan gouverneur Imhof naar Groningen gebracht. Ze was zijn dienstmeid en werd zijn <i>njai</i> — zijn minnares. Ze werd gedwongen om christen

name Helena Pieters. We do not know her real name. She got three children and is now one of our foremothers in Groningen. Like her there were other women from Ghana, Sri Lanka, Curacao, Surinam.	te worden om geaccepteerd te worden. Zo kreeg ze de naam Helena Pieters. Haar echte naam kennen we niet. Ze kreeg drie kinderen en is nu een van onze voormoeders in Groningen. Net als zij waren er andere vrouwen uit Ghana, Sri Lanka, Curaçao en Suriname.
Wulan: Anda Kerkhoven, pacifiste en verzetsstrijder. Na het helpen onderduiken van een 4 - jarig Joods meisje in Groningen werd Anda opgepakt, gemarteld en geëxecuteerd. Vanwege haar Aziatische uiterlijk werd ze kacang oftewel pinda genoemd. Een woord dat ontstond tijdens de koloniale tijd om inheemse vrouwen te denigreren. Laksamana Kumalahayati. Eerste vrouwelijke admiraal die met de Inong Balee, een leger van weduwen, ten strijde trok tegen de Hollanders. Istri Kanya, koning van Klungkung. Briljant strateeg en legeraanvoerder. Deze vrouwen werden gezien als dappere mannen, vrouwen met een mannelijke ziel. Istri Kanya stond ook bekend als Ratu Perawan, de Maagdkoningin, omdat zij weigerde te trouwen.	Wulan: Anda Kerkhoven, pacifist and resistance fighter. After helping a four-year-old Jewish girl go into hiding in Groningen, Anda was arrested, tortured, and executed. Because of her Asian appearance, she was called <i>kacang</i>, meaning peanut — a word that originated during colonial times to demean indigenous women. Laksamana Kumalahayati, the first female admiral, went to battle against the Dutch together with the <i>Inong Balee</i> — an army of widows. Istri Kanya, king of Klungkung, was a brilliant strategist and military commander. These women were seen as brave men, women with a masculine soul. Istri Kanya was also known as <i>Ratu Perawan</i>, the Virgin Queen, because she refused to marry.
Shishani <i>Tuyeni! Hey!</i> <i>Tuyeni! Hey! Hey!</i> I am King of the Ndongo people <i>where water is holy and women are warriors</i> My name is Nzinga, the woman king we have never experienced such a war we call them mothers of the sea those with pale skins, the Dutch the Portuguese hunting us day and night It is 1635 they are in search of people to enslave stolen and shipped to unknown places no one has ever returned I have no choice but to team up with the Dutch and adopt their god	Shishani <i>Tuyeni! Hey!</i> <i>Tuyeni! Hey! Hey!</i> Ik ben de koning van het Ndongo-volk, waar water heilig is en vrouwen krijgers zijn. Mijn naam is Nzinga, de vrouw-koning. Wij hebben nog nooit zo'n oorlog meegemaakt. Wij noemen hen de moeders van de zee, zij met de bleke huid — de Hollanders, de Portugezen — die dag en nacht op ons jagen. Het is 1635. Zij zijn op zoek naar mensen om tot slaaf te maken, gestolen en verscheept naar onbekende oorden. Niemand is ooit teruggekeerd. Ik heb geen keuze dan samen te werken met de Hollanders en hun god aan te nemen,

just to stop them from taking my people they started going deeper and deeper inland monsters of the sea live on our coastline every day screams of mothers separated from their child every day a piece of my heart is stolen just like my dear Ma pansa who was sent over the ocean I vowed never to surrender and protect my people whatever it takes and to keep singing so that one day, they might find their way back <i>oatatu ka popila miikogo (mmm)</i> <i>otatua ka lilia momvula (mmm)</i> <i>otatu ka njanjukilwa k etango (mmm)</i> <i>otatu ka popil' ondjodhi dhetu komwedhi (mmm)</i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i>	alleen maar om te voorkomen dat zij mijn volk meenemen. Ze dringen steeds dieper het binnenland in. Monsters van de zee leven aan onze kust. Elke dag hoor ik de kreten van moeders die van hun kind worden gescheiden. Elke dag wordt een stukje van mijn hart gestolen, zoals mijn dierbare Ma Pansa, die over de oceaan werd gestuurd. Ik heb gezworen nooit over te geven en om mijn volk te beschermen, wat het ook nodig heeft. En te blijven zingen, zodat zij op een dag de weg naar huis weer terug kunnen vinden <i>oatatu ka popila miikogo (mmm)</i> <i>otatua ka lilia momvula (mmm)</i> <i>otatu ka njanjukilwa k etango (mmm)</i> <i>otatu ka popil' ondjodhi dhetu komwedhi (mmm)</i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i> <i>ma pasa, ino dhimbwa <u>mpa wa za</u></i>
Jomecia: Ze rook naar kruid en kokos, naar rijst op het vuur en regen op warme steen. Met rijstzaden vlocht zij de toekomst lijnen als rivieren die weten waar ze naartoe stromen. Ma pansa kende de maan, ze wist wanneer water terugtrekt Ma pansa kende de drum. hij riep in pulsen van haar voorouders, langs de rug van bergen, sulas naar vrijheid. Ze vertelde over vlechten als kaarten, als kronkels van bloedlijnen. Hoe elke streng een verhaal is. Een weg terug. Yu musu sabi yu srefi. No sidon na bakra sturu fu seri yu nengre baka Ze droeg ons allemaal: mijn oma, mijn moeder,	Jomecia: She smelled of spice and coconut, of rice on the fire and rain on warm stone. With rice seeds she wove the future, lines like rivers that know where they are flowing. Ma Pansa knew the moon, she knew when the water would retreat. Ma Pansa knew the drum — it called in the pulses of her ancestors, along the backs of mountains, sulas towards freedom. She spoke of braids as maps, as twists of bloodlines, how every strand is a story, a road back. <i>Yu musu sabi yu srefi.</i> <i>No sidon na bakra sturu fu seri yu nengre baka.</i> She carried us all: my grandmother, my mother,

mijn zusjes en ik. Ze droeg ons in stilte, en in het ritme van haar voeten Zij vlocht de toekomst in haar haar en bracht landbouw, kennis en veerkracht. Ma pansa's zaden werden de maaltijden naar de toekomst	my sisters and me. She carried us in silence, and in the rhythm of her feet She braided the future into her hair and brought agriculture, knowledge, and resilience. Ma Pansa's seeds became the meals to the future.
KERK Did the church hear our ancestors? Zijn wij allen kinderen van God? Gij zult niet doden! Hoe kwam de kerk aan het geld? Gij zult niet stelen! Zijn arme mensen uit Groningen meer waard dan mensen uit de koloniën? Gij zult niet doden! Heb je naasten lief? Gij zult niet stelen! Ten kosten van wie? Ten kosten van wat?	CHURCH Did the church hear our ancestors? Are we all children of God? Thou shalt not kill! How did the church get its money? Thou shalt not steal! Are poor people from Groningen worth more than people from the colonies? Thou shalt not kill! Love thy neighbor? Thou shalt not steal! At whose expense? At what cost?
Tieka Dari mana Where are you from Waar kom je vandaan There was never one diaspora of what we call Indonesia today. So how did we get here. Even though it is none of your business... It is your business to know you are part of this history. And we are part of yours. Indo-Europeans, Indische mensen: sent away after Independence, stripped of belonging, accepted neither there nor here. Een lijn aan eerste voormoeders; Njai's, sold, gifted and taken. Possessed by the Dutch zoals Helena Pieterse. Javanese: taken as labor by the Dutch to South America in Surinam. The people from Maluku: brought under false promises by the Dutch, left without return, they were never meant to stay here.	Tieka Dari mana Where are you from Waar kom je vandaan Er was nooit één diaspora van wat we vandaag Indonesië noemen. Dus hoe zijn we hier gekomen? Ook al gaat het je eigenlijk niets aan... Het <i>is</i> jouw zaak om te weten dat jij deel uitmaakt van deze geschiedenis. En wij maken deel uit van die van jou. Indo-Europeanen, Indische mensen: weggestuurd na de onafhankelijkheid, ontdaan van hun gevoel van thuis, geaccepteerd noch daar, noch hier. Een lijn van eerste voormoeders: <i>Njai's</i>, verkocht, geschonken en genomen. Bezit van de Nederlanders, zoals Helena Pieters. Javanen: door de Nederlanders als arbeiders meegenomen naar Zuid-Amerika, naar Suriname. De mensen uit de Molukken: onder valse beloften door de Nederlanders hierheen gebracht,

Peranakan Chinese: rooted for centuries, yet made foreign — some fled or left by choice to get here. West - Papuans: were denied sovereignty, pushed into exile, still fighting today. Full Blood - Indonesians, Inheems: some fled for politics, even exiled and others left by choice for economical or social reasons, curious to the language his (grand) parents spoke. The last one is my dad. He met my mom who came in the mid 70s from The Philippines That is how... That is how I was born in the West.	achtergelaten zonder terugkeer — ze waren nooit bedoeld om hier te blijven. Peranakan-Chinezen: al eeuwen geworteld, maar toch tot vreemdeling gemaakt — sommigen vluchtten of vertrokken vrijwillig om hier te komen. West-Papoea's: hun soevereiniteit ontzegd, in ballingschap gedwongen, en nog steeds in verzet. Volbloed Indonesiërs, Inheems: sommigen vluchtten om politieke redenen, werden verbannen, of vertrokken vrijwillig om economische of sociale redenen — nieuwsgierig naar de taal die hun (groot)ouders spraken. De laatste is mijn vader. Hij ontmoette mijn moeder, die midden jaren zeventig uit de Filipijnen kwam. En zo... Zo ben ik in het Westen geboren.
Tieka I was born in the West, als trotse Amsterdammer. Als je de stenen van je pad kent, dan is het niet zo complex. I was raised between worlds— of Asian customs, where I found love through food, in togetherness and family— not by blood, but by community. Kapwa. And then there is the world of the patriarch, waar de stad—van steen tot groet, omgeving tot beeld— is gebouwd voor het dienen van de man. Met zeven vinkjes. Op de rug van mannen, zonen, moeders en dochters van kleur, geplaatst in een blinde hoek. Als een beeldje op de gang, of een doek boven de bank.	Tieka Ik ben geboren in het Westen, als trotse Amsterdammer. Als je de stenen van je pad kent, dan is het niet zo complex. Ik ben opgegroeid tussen werelden— van Aziatische gebruiken, waar ik liefde vond door eten, in samenzijn en familie— niet door bloed, maar door gemeenschap. Kapwa. En dan is er de wereld van de patriarch, waar de stad—van steen tot groet, omgeving tot beeld— is gebouwd voor het dienen van de man. Met zeven vinkjes. Op de rug van mannen, zonen, moeders en dochters van kleur, geplaatst in een blinde hoek. Als een beeldje op de gang, of een doek boven de bank.

Ik en de patriarch leefden langs elkaar heen. Coz I carry within me, in heart and hands, a line of foremothers each branching their own stream. Tapi apa ku tau of my grandmothers? What do I know of my grandmothers? One: making ends meet— she had nothing, but was rich. In grit, in sacrifice, in softness. Moved mountains with her hands. The other: calling shots, teaching those after her how to love with poise, with structure. And moved mountains with her name. In the Minangkabau of West Sumatra, she owned land—and passed it on, as her mother did. She respected Islam, and they respected her. Ze sprak Nederlands, met trots. Het gaf haar status. I wonder if that was for survival... but how dare I think that, as her kin. Bismillahirrahmanirrahim. The one who had nothing caressed me with her soft, wrinkled hand. Thin, bony, fragile if you will— from Luna, La Union, North Luzon. But that tiny hand might be the strongest I've ever felt. This kind of strong comes from within. A force with a mission. which I feel ripple now. She had nothing to possess but her hotdamnsself. Excuse me po— how dare I curse in Catholic? In the name of the Father, the Son, and our Holy Spirit, pasensya.	Ik en de patriarch leefden langs elkaar heen. Want ik draag in mij, in hart en handen, een lijn van voormoeders die elk hun eigen stroom vertakken. Maar wat weet ik van mijn grootmoeders? Eén: die de eindjes aan elkaar moest knopen— ze had niets, maar was rijk. In doorzettingsvermogen, in opoffering, in zachtheid. Verplaatste bergen met haar handen. De andere: die de touwtjes in handen had, leerde hen die na haar kwamen hoe lief te hebben met waardigheid, met structuur. En verplaatste bergen met haar naam. In het Minangkabau van West-Sumatra, bezat ze land—en gaf het door, zoals haar moeder deed. Ze respecteerte de islam, en zij respecteerden haar. Ze sprak Nederlands, met trots. Het gaf haar status. Ik vraag me af of dat was om te overleven... maar hoe durf ik dat te denken, als haar nakomeling. Bismillahirrahmanirrahim. Degene die niets had streelde mij met haar zachte, gerimpelde hand. Dun, benig, fragiel misschien— van Luna, La Union, Noord-Luzon. Maar die kleine hand was misschien de sterkste die ik ooit voelde. Zo'n kracht komt van binnenuit. Een kracht met een missie, die ik nu voel natrillen. Ze had niets te bezitten behalve zichzelf. Excuseer po— hoe durf ik te vloeken in katholiek? In de naam van de Vader,
---	---

My mother came from her.
 Seven sisters. One brother.
 And she knew—
 a path was laid for her.
 I visited her birth town
 and met The Lady of Namacpacan—
 woman saint, she who feeds the people,
 cares for family,
 listens, observes, gives back.
 She protects and connects,
 I look at my mother and see:
 She is the one.
 She is Namacpacan.
 She is the matriarch—
 and doesn't even know it.

And I... came out of her.
 What an honor—
 to be part of a woman
 whose power was so silent,
 I mistook it for absence.
 But her silence was power.
 Tapi kekuatan bisa diam.
 En geduld, een vorm van vuur.

I thought I stood alone,
 but I was standing
 dahil sa kanya,
 gara2 dia.
 Because of her.

Now my daughter
 comes out of me.
 At sana,
 she'll know that the confidence in her bones
 was never new.

It came from women
 who dared to be—
 perempuan yang tidak perlu berteriak,
 mga babaeng hindi kailangang sumigaw,
 die er gewoon waren

Though I was never taught their tongues,
 Aku tidak berbahasa Indonesia dan Tagalog

de Zoon,
 en de Heilige Geest, pasensya.

Mijn moeder kwam uit haar.
 Zeven zussen. Eén broer.
 En ze wist—
 er lag een pad voor haar uitgestrekt.
 Ik bezocht haar geboortestad
 en ontmoette De Dame van Namacpacan—
 vrouwelijke heilige, zij die het volk voedt,
 zorgt voor familie,
 luistert, observeert, geeft terug.
 Ze beschermt en verbindt,
 ik kijk naar mijn moeder en zie:
 zij is het.
 Zij is Namacpacan.
 Zij is de matriarch—
 en weet het zelf niet eens.

En ik... kwam uit haar.
 Wat een eer—
 om deel te zijn van een vrouw
 wiens kracht zo stil was,
 dat ik het voor afwezigheid aanzag.
 Maar haar stilte was kracht.
 Tapi kekuatan bisa diam.
 En geduld, een vorm van vuur.

Ik dacht dat ik alleen stond,
 maar ik stond
 dahil sa kanya,
 gara-gara dia.
 Vanwege haar.

Nu komt mijn dochter
 uit mij.
 En hopelijk,
 zal zij weten dat het vertrouwen in haar botten
 nooit nieuw was.

Het kwam van vrouwen
 die durfden te zijn—*perempuan yang tidak perlu berteriak, mga babaeng hindi kailangang sumigaw*, die er gewoon waren.

Hoewel ik hun talen nooit leerde,
Aku tidak berbahasa Indonesia dan Tagalog

I still feel ancient songs in me —words I’ve yet to learn— asking my body to remember. I gently call my foremothers to awaken them. And you? Have you ever listened to the women in your family?	voel ik nog steeds oude liederen in mij— woorden die ik nog moet leren— die mijn lichaam vraagt te herinneren. Zacht roep ik mijn voormoeders om hen wakker te maken. En jij? Heb jij ooit geluisterd naar de vrouwen in jouw familie?
Shishani (song) <i>I feel like I have ancient songs in me that need to be heard</i>	Shishani (song) <i>I feel like I have ancient songs in me that need to be heard</i>
PART 2	
Shishani They say heaven in male and earth is female But spirit lives everywhere, has no gender That’s why people like me, that live outside the gender binary Were seen to hold a special spiritual gift We were healers, sangoma, eenganga, medicine people We took care of elderly and children And led important communal ceremonies We’ve always been and always will be here	Shishani Ze zeggen: de hemel is mannelijk en de aarde is vrouwelijk. Maar geest leeft overal, heeft geen gender. Daarom werden mensen zoals ik, die buiten de genderbinaire leven, gezien als dragers van een bijzondere spirituele gave. Wij waren genezers, sangoma, eenganga, medicijnmensen. Wij zorgden voor ouderen en kinderen En leidde belangrijke gemeenschapsrituelen. Wij zijn er altijd geweest en zullen er altijd zijn.
Asih De wateren in de buurt Die voorheen door de natuur gekleurd waren Groen-grijsachtig Veranderden in de kleur Die alleen getekend konden worden door de dood. Rood “Ibu...wacht niet te lang! Er worden mensen opgepakt en er zijn al velen vermist!” Want zij...zij die kritiek hadden op de nieuwe regering Niet loyaal aan wilde zijn Of zelfs alleen maar verdacht van waren Daar werd op gejaagd Met drie kinderen moest mijn oma vluchten Vanuit Indonesië, via Vietnam naar mijn opa toe Lange tijd in China	Asih The waters nearby That were once colored by nature Greenish-gray Turned into the color That could only be painted by death: Red “Ibu...don’t wait too long! People are being arrested, and many are already missing!” Because those...those who criticized the new government, Who didn’t want to beloyal, Or were merely suspected Were being hunted. With three children, my grandmother had to flee From Indonesia, via Vietnam, to my grandfather. Long time in China,

Samen met honderden lotgenoten Allen staatloos • Lagu TANAH AIRKU - Mijn moeder....chirurg in opleiding Ging met haar gezin vervolgens naar Nederland Diploma niet erkend Maar nog altijd werkte ze in de zorg En zorgde ze ervoor dat ze altijd klaar stond voor een ander. De familie karma Het leed, het verdriet, de teleurstellingen, de verantwoordelijkheid om voor een ander te zijn Het wegcijferen van jezelf Voor mij al die jaren voelbaar En een deel van mezelf Maar ook de kracht De kracht die wordt gedragen door mijn oer-moeders Die tegen me zei: "Ik kies voortaan voor mij!"	Together with hundreds of others who shared the same fate. All stateless. • Lagu TANA My mother...a surgeon in training, Then moved with her family to the Netherlands. Degree unrecognized, But she still worked in healthcare And made sure she was always there for others. The family karma— The suffering, the grief, the disappointments, the responsibility to be there for others The sacrifice of oneself. For me, all those years, it was palpable And a part of me. But also the strength— The strength carried by my primordial mothers, Who told me: "From now on I choose me!
Wulan Je kwam hier aan midden in de winter, in kain en kabaya, op sandalen. Het was koud, het sneeuwde. Je ging wonen in een kleine gehorige barak, waar vandaan nog niet zo lang geleden mensen naar vernietigingskampen werden gestuurd. Maar het was voor tijdelijk toch? Ondertussen werd je man als KNIL militair ter plekke ontslagen. Er mocht niet gekookt worden. Je kreeg aardappelen en stuk gekookte andijvie. Walgelijk! Ik herinner me dat ik in de batik slendang op jouw rug heen en weer schommelde, terwijl jij kookte. Jij bleef trouw aan de kleding van thuis. Na een lange reis op zee zou je je moeder, broer en zus nooit meer terug zien.	Wulan You arrived here in the middle of winter, in kain and kabaya, on sandals. It was cold, it was snowing. You moved into a small, noisy barrack, from which not long ago people had been sent to extermination camps. But it was temporary, right? Meanwhile, your husband was fired on the spot as a KNIL soldier. Cooking was not allowed. You were given potatoes and a piece of boiled endive. Disgusting! I remember swinging back and forth on your back in the batik slendang while you cooked. You remained faithful to the clothing of home. After a long journey at sea, you would never see your mother, brother, and sister again.
Veerle ik ben leeg ik heb geen woorden meer voor onrecht, frustratie, strijdkracht en waar gaat mijn strijdkracht heen wanneer mijn woorden verloren zijn? waar mijn hart op de juiste plek zit moet mijn mond nog zoeken	Veerle I am empty I have no words left for injustice, frustration, fighting spirit and where does my fighting spirit go when my words are lost? Where my heart is in

	the right place my mouth still has to search.
Julia Hier kom ik vandaan. Groningen, hoe staan wij hier. Ik sta op graven van mensen die bij hebben gedragen. Ook Grunningers, ook Nederlanders en dus ook delen van mij. Een verleden waarvan ik dacht dat we die al veel meer erkenning gegeven hadden. Kotsmisselijk zat ik in de geschiedenis les, iedereen. Toch? Verbazingwekkend. En dat was een fractie van de werkelijkheid. Want vorig jaar, 2024, heeft onze gemeente zich pas verontschuldigd voor onze invloed binnen het slavernijverleden. Doe mot eerlek blieven miwicht. Maar hoe eerlijk ben ik als ik nog lang niet alles weet. Ik schaam mij, voor de delen die tot mij behoren, voor de momenten dat we ogen sloten en niet hebben gevochten voor onze medemensen. Goud obbek ander passen kindekes. Ik wil dat we aan elkaar blijven denken.	Julia This is where I come from. Groningen, how do we stand here? I stand on the graves of people who have contributed. Also Groningers, also Dutch people, and therefore also parts of me. A past I thought we had already given much more recognition to. I was nauseated sitting in history class, everyone. Right? Astonishing. And that was just a fraction of reality. Because just last year, 2024, did our municipality apologize for our role in the history of slavery. <i>Doe mot eerlek blieven miwicht.</i> (You must remain honest, my friend.) But how honest am I if I still know so little? I am ashamed, for the parts that belong to me, for the moments when we closed our eyes and did not fight for our fellow humans. <i>Goud obbek ander passen kindekes.</i> (Gold or other fine children.) I want us to continue thinking of each other.
Wulan Als enig gekleurd gezin kwamen we terecht in een Hollandse nieuwbouwwijk. De geur van trasi en gezouten vis verspreidde zich door de straat. Ik hoorde noch bij Molukse, Nederlandse en Indische kinderen. Deze waren immers niet te vertrouwen volgens jou toch? Het koloniale geheugen reisde mee. Maar af en toe borrelde er iets van binnen. Dan spuwde ik vuur in mijn lach, in mijn lichaam, in mijn woorden. Om me dan weer terug te trekken. Je steeg boven jezelf uit om te overleven. Zacht, beleefd, met een ogenschijnlijke onderdanigheid, vanuit een onwrikbare binnenwereld. Is dat Javaans? Ik koester de lijn die loopt van jouw moeder, naar jou, naar mij. Maar ik laat ook de vulkaan in mij toe. Ik nodig de schaduwen uit het verleden met mij te dansen.	Wulan As the only family of color, we ended up in a Dutch suburban neighborhood. The smell of trasi and salted fish spread through the street. I didn't belong with Moluccan, Dutch, nor Indo children. According to you, they were not to be trusted, right? The colonial memory traveled with me. But occasionally something would bubble up from within. Then I spat fire in my laughter, my body, my words. Only to withdraw again. You rose above yourself to survive. Gentle, polite, with apparent submissiveness, from an unshakable inner world. Is that Javanese? I cherish the line that runs from your mother, to you, to me. But I also allow the volcano within me. I invite the shadows of the past to dance with me.
Jomecia: t's the water that connects us From the womb to the waves to the ships	Jomecia: It's the water that connects us From the womb to the waves to the ships

Re-tracing the lines that have been broken Remembering who we come from Speaking the unspoken Ik ben opgevoed tussen twee waarheden. De geschiedenis van vrouwen die mij werd onderwezen, en de geschiedenis van vrouwen die mij werd doorgegeven. Als ik lees over de geschiedenis van Groningen en zie wat voor voorbeeld Aletta Jacobs is geweest, moet ik mij toch afvragen: wat voor voorbeeld zij voor mij moet zijn, als haar vrijheid groeide binnen een systeem dat anderen buitensloot. Aletta Jacobs: pionier, arts, feministe. Maar voor wie was dat feminisme? Want waar zij haar stem vond, moesten mijn voormoeders zwijgen. Waar zij wordt herinnerd om haar strijd voor gelijkheid voor vrouwen, werden mijn voormoeders vastgehouden in koloniale ketenen van macht en onderdrukking. Onbetaald. Onzichtbaar. Vergeten. Aletta Jacobs schreef vol overtuiging dat vrouwen van kleur onder koloniaal gezag, zonder enig autonoom recht moesten blijven. Helena Pieters, Abenaba Vrouwen die tegen hun wil naar Groningen werden meegenomen Vrouwen zonder stem, geen verhalen over hun in de boeken van universiteiten. Wat zouden zij hebben geschreven als iemand aan hen had gevraagd wat vrijheid voor hen betekende? Tot 1956 waren witte vrouwen handelsonbekwaam Kan je je voorstellen hoeveel vrouwen in mij toen al burned out, overwerkt en gewoonweg moe waren?	Re-tracing the lines that have been broken Remembering who we come from Speaking the unspoken I was raised between two truths. The history of women that was taught to me, and the history of women that was passed down to me. When I read about the history of Groningen and see what an example Aletta Jacobs has been, I have to ask myself: what example should she be for me, when her freedom grew within a system that excluded others? Aletta Jacobs: pioneer, doctor, feminist. But for whom was that feminism? For where she found her voice, my foremothers had to remain silent. Where she is remembered for her fight for equality for women, my foremothers were held in colonial chains of power and oppression. Unpaid. Invisible. Forgotten. Aletta Jacobs wrote with conviction that women of color under colonial authority had to remain without any autonomous rights. Helena Pieters, Abenaba— women who were brought to Groningen against their will. Women without a voice, with no stories about them in university books. What would they have written if someone had asked them what freedom meant to them? Until 1956, white women were legally forbidden to trade. Can you imagine how many women within me were already burned out, overworked, and simply tired?
---	--

Dat is wat het met je doet, leven in een dominante leugen En vooral rekening houden want wit is kwetsbaar Niet te luid, ritmeloos, niet stampvoets maar afstand. Beetje bij beetje En zo kwam mijn moeder hier. Een stille kracht die, als ze te veel kracht liet zien, werd gestraft op de werkvloer. Maar haar kracht was geen bedreiging, het was haar redding. Ze begon voor zichzelf. Tegen de verwachtingen in, tegen de vermoeidheid in die generaties diep zat. En daarmee zette ze een voorbeeld voor mij. Om mijn stem niet te dempen voor het comfort van een ander. Om niet te vergeten waar ik vandaan kom, en dat vrijheid niet opkomt als de zon maar waarvoor moet worden gevochten. Mijn moeder vocht geen strijd van gelijke kansen, zij vocht een strijd om bestaansrecht. En door haar durf ik vandaag mijn vrijheid te nemen Ik neem geen genoeg met kruimels. Ik neem geen orders aan van systemen die mij niet dienen. De echte voorlopers van het feminisme zijn de vrouwen die niet genoemd worden En zal niet stoppen totdat geen enkele voormoeder meer vergeten is.	That is what it does to you—living in a dominant lie, And always be considerate because white is fragile. Not too loud, without rhythm, not stamping but keeping distance. Bit by bit. And this is how my mother came here. A quiet force who, if she showed too much strength, was punished at work. But her strength was not a threat, it was her salvation. She started for herself. Against expectations, against the exhaustion that had settled in for generations. And in doing so, she set an example for me. Not to silence my voice for someone else's comfort. Not to forget where I come from, And that freedom doesn't rise like the sun but must be fought for. My mother did not fight a battle for equal opportunities, she fought a battle for the right to exist. And because of her, I dare to take my freedom today. I will not settle for crumbs. I will not take orders from systems that do not serve me. The true pioneers of feminism are the women who are not named. And I will not stop Until no foremothers are forgotten.
Shishani 1915, my great grand mother is born in Oniipa, northern Namibia Her people have been converted to Christianity She's only heard the stories of the elaborate hairstyles, jewelry, decorations, ekipa's that her grandmothers used to wear before they were forced to shave their heads and wear a cotton dress Mayenge, Nangula and Ndapewa are now called Frieda, Maria and Sarah	Shishani 1915, mijn overgrootmoeder wordt geboren in Oniipa, Noord-Namibië. Haar volk is bekeerd tot het christendom. Ze heeft alleen de verhalen gehoord over de uitvoerige kapsels, sieraden, versieringen, ekipa's die haar grootmoeders droegen, voordat ze gedwongen werden hun hoofd kaal te scheren en een katoenen jurk te dragen. Mayenge, Nangula en Ndapewa heten nu Frieda, Maria en Sarah.

the country has suffered a brutal genocide under
the Germans
starved neighbours from Hereoro tribes seek
refuge in her village
the horrors are too much to speak of so they
agree upon silence
my great grandmother gets triplets
despite the drought they all survive

1948

my grandmother is one of the twins
she is born the year apartheid becomes the
official law in Namibia
being black means she is not seen as human
being a woman means she is a servant to men
despite her beautiful songs and her soft heart,
her boundaries are never respected

1960

my mother is born the year the armed struggle
for liberation starts
people are tired and ready to fight
many flee, go in the exile
her family stays, their home is close to the Boers'
military post
she grows up in fear, family and friends have
disappeared
among all of this, she goes to school
and she's the brightest of her class
missionaries are so impressed they urge her
father she should continue her studies
he refuses, she's a girl and must stay home and
work the field
he has sons, and they must continue to study
but the missionaries offer to pay the school fees
and my mother becomes the first to go to the city
she becomes a nurse
and the breadwinner of the family

1987

I am born in the last shockwaves of apartheid
my mother black, my father white
we are the last country on the African continent
to be decolonized in 1990
I am three years old waving a flag in our street,
people are cheering, cars are passing by, joyful
screams and sparkly eyes
I have never seen anything like this

Het land heeft geleden onder een brute genocide
door de Duitsers.

Uitgehongerde burens van de Herero-stammen
zoeken toevlucht in haar dorp.

De verschrikkingen zijn te groot om over te
spreken, dus komen ze overeen te zwijgen.
Mijn overgrootmoeder krijgt een drieling.
Ondanks de droogte overleven ze allemaal.

1948

Mijn grootmoeder is een van de tweeling.
Zij wordt geboren in het jaar dat apartheid de
officiële wet wordt in Namibië.
Zwart zijn betekent dat ze niet als mens wordt
gezien.

Vrouw zijn betekent dat ze een dienaar is van
mannen.

Ondanks haar mooie liederen en haar zachte hart
worden haar grenzen nooit gerespecteerd.

1960

Mijn moeder wordt geboren in het jaar dat de
gewapende strijd voor bevrijding begint.

Mensen zijn moe en klaar om te vechten.

Velen vluchten, gaan in ballingschap.

Haar familie blijft, hun huis ligt dicht bij de
militaire post van de Boeren.

Ze groeit op in angst, familie en vrienden zijn
verdwenen.

Temidden hiervan gaat ze naar school
en ze is de beste van haar klas.

De missionarissen zijn zo onder de indruk dat ze
haar vader aansporen dat ze moet doorleren.

Hij weigert, ze is een meisje en moet thuisblijven
en op het land werken. Hij heeft zonen, en zij
moeten studeren. Maar de missionarissen bieden
aan het schoolgeld te betalen. En mijn moeder
wordt de eerste die naar de stad gaat. Ze wordt
verpleegkundige en de kostwinner van de familie.

1987

Ik word geboren in de laatste naschokken van de
apartheid.

Mijn moeder zwart, mijn vader wit.

Wij zijn het laatste land op het Afrikaanse
continent dat in 1990 wordt gedekoloniseerd.

Ik ben drie jaar oud, zwaaiend met een vlag in
onze straat. Mensen juichen, auto's rijden voorbij,
vreugdekreten en fonkelende ogen.

I don't know what going on but I feel it strongly and now I realize I am the first in seven generations to be free.	Ik heb nog nooit zoiets gezien. Ik weet niet wat er gebeurt, maar ik voel het sterk. En nu beseft ik: Ik ben de eerste in zeven generaties die vrij is.
PART 3	
Shishani - Song "Forget to Remember" Freedom for a few Maybe if they look like you Ooh ooh ooh Ooh ooh ooh How long will we keep on Forgetting Congo, Mali, Sudan It's like the whole world's forgets Africans Apartheid in our governments Indigenous people not relevant What about the San, Aborigines, Herero/Nama First nations, Amazonians, Polynesians Indonesia, Free West Papua, Free Palestina How long will we keep on Forgetting x2 There's a war on woman everyday 140 women slain daily, By their partners, family Cause we're still seen as property My queer and trans community It's a warzone chronically Yemen is still hungry Kids still in the camps over there in Greece How long will we keep on forgetting x 2	
Tieka We've heard stories of women who stood tall. Who chose, no dared to live their truth. They stood for many. What they carried then still lives in us now.	Tieka We hebben verhalen gehoord van vrouwen die rechttop stonden. Die ervoor kozen, nee, die durfden hun waarheid te leven. Ze stonden voor velen. Wat zij toen droegen, leeft nog steeds in ons.

In the grip of a colonial world, they resisted, sometimes with fists, often with silence, fighting to survive. Because a warrior isn't always loud. Or seen. A warrior chooses to break a pattern. To take a different path like our mothers did. And those before them. Look around you We all carry knowledge and experience. Generations before us have paved the way From Mapanza to Helena Pieterse The Abolitionist movement hosted in Hotel de Doelen Henna Yvonne Buyne, the first black judge in Groningen. So we can stand here today. Now here, in the Martinikerk, with God and our ancestors as our witness, we release our warrior thoughts. We need to do this together, feel what stirs in you. Let it rise. Never forget what unstoppable energy releases, when we move as one. So take a deep breath. Thank you all for being here to remember with us, to honor, and to celebrate these untold stories. To cleanse and to heal together. I'd like to invite you to close our performance together, outside, where a piece of light will be handed out. With this light we conquer darkness. Tonight, we carry that light in a different way for our foremothers. Come experience the beautiful Installation and shine your light on the stories that were dimmed but not lost. So we will never forget to remember.	In de greep van een koloniale wereld, verzetten ze zich, soms met vuisten, vaak met stilte, vechtend om te overleven. Want een krijger is niet altijd luid. Of zichtbaar. Een krijger kiest ervoor een patroon te doorbreken. Een andere weg te nemen, zoals onze moeders deden. En degenen vóór hen. Kijk om je heen. We dragen allemaal kennis en ervaring. Generaties voor ons hebben de weg geëffend. Van Mapanza tot Helena Pieterse De abolitionistische beweging gehost in Hotel de Doelen Henna Yvonne Buyne, de eerste zwarte rechter in Groningen. Zodat wij hier vandaag kunnen staan. Nu hier, in de Martinikerk, met God en onze voorouders als getuigen, laten we onze krijgergedachten los. We moeten dit samen doen, voel wat er in jou roert. Laat het opstijgen. Vergeet nooit wat een niet te stoppen energie kan losmaken, wanneer wij als één bewegen. Adem dus diep in. Dank jullie allemaal dat jullie hier zijn om met ons te herdenken, te eren en deze onvertelde verhalen te vieren. Om samen te reinigen en te helen. Ik wil jullie uitnodigen om samen onze voorstelling af te sluiten, buiten, waar licht wordt uitgedeeld. Met dit licht overwinnen we de duisternis. Vanavond dragen we dat licht op een andere manier, voor onze voormoeders. Kom de prachtige installatie ervaren en laat je licht schijnen op de verhalen die gedimd maar niet verloren zijn. Zodat we nooit vergeten te herinneren.
---	--